

„A sok nevetéstől szabad légkör alakult ki.” Háy Gyula dramaturgosztálya a Színművészeti Főiskolán az '50-es évek első felében Beszélgetés Bíró Zsuzsával 2019. április 26-án, Budapesten

KELEMEN KRISTÓF

Hogyan emlékszik a felvételire?

Én egy olyan felvételin¹ vettem részt, szerintem szabálytalanul, amelyik nagyon jelentéktelen volt, úgyhogy ezért nem vagyok benne biztos, hogy ez volt az elrendelt felvételi. Valószínűleg nagyon későn, már az utolsók között hallgattak meg. Úgy emlékszem, hogy csak az a tanárnő volt benn, aki engem felvételiztetett. Lehet, hogy még ült benn valaki némán, de nem biztos.

A felvételiztető tanárnő ki volt?

Csillag Ilona,² aki drámatörténetet tanított, és egy nagyszerű, szellemes, jópofa nő volt. Az egészet olyan cinikusan vette. Nála a felvételi inkább olyan egyetemi felvételinek tűnt, mert csak az olvasottságot kutatta, semmi mást. Nála az, aki sokat olvasott, fel lett véve. Egyáltalában nem volt szó színházról, meg pláne nem mozi. Valószínűleg nagyon sokan felvételiztetettek még rajta kívül, és nem mindenkinél ez volt az elvárás.

¹ Bíró Zsuzsa 1951–1956 között volt a Színház- és Filmművészeti Főiskola dramaturg szakos hallgatója.

² Csillag Ilona (1912–?) színház- és drámatörténész, de 1936-tól az Országos Színesegyesület színiiskolájának rendezői tanfolyamát is elvégezte. Több dráma- és színház-történeti munkát publikált, pl. *A magyar dramaturgia haladó hagyományai* (szerk. Hegedűs Gézával közösen, 1953), *100 éves a Színművészeti Főiskola* (szerk., 1964); *Ódry Árpád* (1982), *Blaha Lujza naplója* (1987).

Úgy indult a folyamat, hogy ön beadott egy kérvényt, hogy szeretne ide járni, és akkor meghallgatták?

Egyszer csak az az ötletem támadt, hogy engem érdekel a Főiskola, és amikor elmentem megnézni, akkor épp ki volt írva, hogy nyílt napot tartanak: egy napon át be lehet menni az osztályokba és bele lehet hallgatni a tanításba. Egész véletlenül pont ilyenkor mentem, nem tudtam előre semmit. Még azt sem tudtam, hogy mi az, hogy dramaturg.

Emlékszik, hogy mit látott a nyílt napon?

Nagyon furcsa, de abszolút nem emlékszem. A tumultusra igen, ami az iskolában volt, de arra, hogy én bent vagyok egy osztályban és hallgatom a tanítást, nem emlékszem, és az a gyanúm, hogy nem is voltam bent valamiért.

Az SZFE Irattár szerint szerint tizenegyen³ végeztek. Ennél többen indultak?

Igen, azt hiszem, tizenhatan indultunk. Az első két évben volt rosta, a félév és az év végén is. Illetve az osztályfőnökünk, Hágy Gyula⁴

³ A Főiskola 1951–56-os dramaturg osztálya: Bereczky Erzsébet, Bíró Zsuzsa, Katz Edit, Kolár Éva, Lelkes Éva, Mann Lajos, Nedeczki Edit, Szőnyi Sándor, Vadász Imre, Varga Domokosné, Vizinczey István. SZFE Anyakönyv.

⁴ Hágy Gyula (1900–1975) Kossuth-díjas író, drámaíró, műfordító, forgatókönyvíró. Egy Szolnokhoz közeli kisvárosban, Abonyban született, apja mérnök volt. Fiatalon illegális kommunista lett, majd a Tanácsköztársaság

kirostatált pár embert. Nagyon jó osztály volt, és arra emlékszem, hogy az öt évet végigszórakoztam. Jó volt a hangulat, és mindenki rettentő boldog volt, hogy odajárhat. Telje-

bukása után Drezdába és Berlinbe emigrált, itt díszletfestőként és -tervezőként dolgozott. Az S. Fischer Verlagnak elküldött kéziratái indították el a drámaírói pályáját. Berlinben megismerkedett Bertold Brechttel. 1932-ben a berlini Deutsches Theaterben (amelynek Max Reinhardt volt akkor az igazgatója) tartották az *Isten, császár, paraszt* ősbemutatóját, amelyet végül a szélsőjobboldali sajtó tiltakozása miatt betiltottak. 1935-ben a Szovjetunióba, Moszkvába menekült, ahol forgatókönyvíróként működött a „Mezsrabpom” filmgyárban, amely agitprop filmek gyártásával foglalkozott, és többek között Pudovkinnal és Eizensteinnel dolgozott együtt – bár a velük tervezett filmek végül nem valósultak meg – és a moszkvai emigrációban lévő, kommunista elit hálójával került élő kapcsolatba: Rákosi-val, Révai Józseffel, Nagy Imrével és Lukács Györggyel. 1945-ben tért vissza Budapestre, ahol azonnal ünnepelt drámaíró lett, sorra mutatták be magyar színpadokon korábban nem játszott műveit, többek között *Az élet hídját*, amelyért Kossuth-díjat kapott. '48-tól a Hunnia ('64-től Mafilm) filmgyár fődramaturgja volt, majd '51-től a Színház- és Filmművészeti Főiskola újonnan megalakult dramaturg tanszakának vezetője. A nyilvánosság előtt fokozatosan a párt ellen fordult, amelynek egyik legerősebb megnyilatkozása a híres *Miért nem szeretem Kucsera elvtársat?* című cikk volt, majd az '56-os forradalom leverésének napján, november 4-én feleségével együtt ő olvasta be a Kossuth Rádióban a nemzetközi közvéleménynek szánt híres segélykérést (*Segítsetek! Segítsetek! Segítsetek!*). '57-ben hat évi börtönre ítélték. 1960-ban szabadult amnesztiával. 1964-ben Svájcban, Ascóban telepedett le és élete végéig itt élt, 1975-ig. HÁY Gyula, *Született 1900-ban* (Budapest: Interart Stúdió, 1990).

sen más volt, mint az akkor működő főiskolák vagy egyetemek. Képtelenek voltak teljesen olyanná formálni, hogy megfeleljen az államnak. Például a több ezer évet felölelő drámairodalmon belül – amit a görögökkel kezdtünk – a szocialista anyag húsz-harminc évet tett ki. Szóval annyi jót tanultunk, hogy abban úgy elenyészett a nem jó. De a nem jó azért komolyan volt véve: Háy Gyula odarendelt egy idősebb bácsikát, aki jegyezte az óra anyagát, mert ő abból egy könyvet akart kiadni, valószínűleg dramaturgiai oktatás témában – szerintem végül nem adott ki –, így egész félétven át bent ült és jegyezte, amiket mi mondtunk.⁵

Arra emlékszik, őt hogy hívták?

Papp bácsinak.⁶ Mert akkor nekünk egy bácsi volt.

Ez kizárólag szakmai jegyzetelés volt?

Abszolút.

Nem politikai megfigyelés.

Nem. A Háyról az elképzelhetetlen lett volna. Borzasztóan érdekes pasi volt. A Szovjetunióból jött vissza, ahol nem bántották, ami meglepő. Mindenesetre soha nem követelt semmi olyat, ami a saját meggyőződésünkkel ellentétes lett volna. Háy kényszeredetten viszonyult a *kötelező* anyagokhoz: titkolta, hogy ő nagyon utálja ezeket, de észrevehető volt a viselkedésében. Mi nem titkoltuk, és ő ezt egyáltalán nem bánta. Meg hát igyekezett remekműveket előszedni nekünk. Mindig konkrét feladatokat kaptunk, mindenki mást, és ez nagyon jó módszer volt. Mindenkinek a karakterére szabta.

⁵ Az említett dramaturg órákon készült jegyzetet nem találtam meg, csak az Iparművészeti Főiskola látványtervezőinek tartott, két féléves kurzus leiratát.

⁶ Az illetőről nem maradt fenn több nyom.

⁷ A vídia az acéliparban használt, az acélnál is keményebb, hőálló, főleg forgácsoló szer-

Milyen típusú feladatokra emlékszik?

Egy drámának az elemzése vagy pedig egy téma. A téma borzalmas volt, például hogy olyan elemekből, mint vídia kés,⁷ egy munkás, egy gyár, hozunk össze egy drámavázlatot. El lehet képzelni, hogy micsoda borzalmakat hoztunk össze. Közben szórakoztunk rajta, saját magunkon. Feladatnak jó volt, akár a vídia késsel is lehetett tanulni valamit a dramaturgiáról. Háy félig vette komolyan, de valószínűleg közben magában ő is szórakozott. Szóval sosem éreztük azt a kényszert, hogy a vídia kést egy hősi témának kell tekintenünk, azt nekünk nagyon komolyan kell vennünk.

Mennyire hatotta át az oktatást Háy marxista gondolkodásmódja?

Igen, azt ő előadta, de én abszolút nem emlékszem rá. Abban biztos vagyok, hogy nem kellett ebből felelni, mint egy tananyagból. A vizsgákon nem ezt kérdezte ki, hanem drámákat kellett elemezni, főleg remekműveket. A vídia késsel foglalkozó kis színdarabvázlatainkat is megírtuk, de a későbbiekben

⁷ A vídia az acéliparban használt, az acélnál is keményebb, hőálló, főleg forgácsoló szerszámok éléül használt fémötvözet (a gyémánt után a legkeményebb ismert anyag a Földön). A vídiát a világ egyik legfontosabb acélipari óriása, a német Krupp-cég a 1927-es Lipcsei vásáron mutatta be. A második világháború során a Krupp cég is beszállt a német fegyverkezésbe, majd 1947-ben a vezetőket elítélték rabszolgamunkások tízezreinek dolgoztatása és a megszállt országok kirablása miatt (Krupp végül 1951-ben amnesztiával szabadult, és visszakapta a gyárait). Mindezekon felül a vídia kés mint az egyik legerősebb acélipari szerszám szimbolikus jelentőséggel bírhatott az ötvenes évek első felében, amikor az első öt éves terv megvalósításán dolgoztak, amelynek egyik legfontosabb célkitűzése volt Magyarország iparosításának meggyorsítása, elsősorban a nehéz- és gépipar fejlesztése.

nem kellett vele foglalkoznunk. Klasszikus regényeket is szeretett feladni, hogy azokat dramatizáljuk. Engem egyszer felmentett egy félévre – azt mondta, mert ez egy nehéz feladat –, Balzacnak a *Pons bácsi* című regényét kellett adaptálnom, és ezt a feladatot én nagyon élveztem. Akkor is felmentett, amikor legutolsó félévben a magyar drámákról adott elő, kizárólag magyar drámákról, és akkor nekem, valami szeszélye folytán, ki kellett választanom egy magyar drámát és azt kijavítani, szóval egy jobb drámát írni belőle. Sajnos nem emlékszem a szerzőjére, egy kortárs, nyugatos író volt.

Mely írók műveit olvasták Háynál?

Sok kortárs, magyar szerzőt, de ezeknek a nyugatos szerzőknek a zömét egyáltalán nem ismertük. És hát sok jó drámaíró volt köztük. Aztán ha egy nyugati dráma bejött, színházban vagy kötetben, akkor azokat nagyon boldogan olvastuk. És a klasszikusokat: a görög-római drámákat, középkori darabokat, de kimaradtak például a misztériumjátékok – tudtuk, hogy vannak, de nem kellett olvasni. Egyébként végigmentünk a drámairodalmon.

Brecht-darabokat mennyire tanultak?

Háy imádta Brechtet, azt hiszem, jóban is voltak.⁸ De ugyanakkor nálunk akkoriban nem

⁸ Háy kétszer is élt Berlinben (1920–1923 és 1929–1933 között), ahol előbb díszletfestőként dolgozott, majd drámáival színpadi sikereket ért el. Itt ismerkedett meg Bertolt Brechtel, először Helene Weigelen, Brecht második feleségén keresztül (Weigelnek írt két verset, amelyeket a színésznő megzenésítve adott elő kommunista rendezvényeken). Háy a saját életrajzi kötetében ambivalensnek mutatta be a Brechthez fűződő viszonyát: „Ha együtt voltunk, sokáig hallgatunk mind a ketten. Ajánlatára, hogy felvesz drámaíró-inasnak, nem tért vissza többet. Ha dramaturgiáról beszélt, azt nem volt mindig könnyű megérteni. Néha megpróbáltam ellentmondani, valószínűleg nagyon ügyet-

nagyon támogatták Brechtet, ő már valahogy túlment az ingerküszöbön, ezért mi sem foglalkoztunk vele nagyon sokat. De azt, hogy Háy nagyon szereti, egyértelműen éreztük.

Háy saját művei előkerültek?

Ő szerényen nem vette elő ezeket, kivéve egyet, az *Isten, császár, parasztot*, azt feladta nekünk, ami a legjobb darabja volt, addig legalábbis. Azt nem tudom, hogy a későbbiekben, amikor már nem tanított minket és külföldre emigrált, voltak-e egyenértékű darabjai,⁹ egyet-kettőt olvastam csak, nem mindegyiket – lehet, hogy rejtett gyémántok voltak. Nagyon jó drámaíró volt – bár ne írta volna meg azt a borzalmat, szegény, *Az élet hídja*¹⁰ című rettenetes, szocialista-realista darabját. Ez volt az ő nagy hazatérése, és szerintem ennek köszönhette, hogy olyan nagy bizalom vette körül a párt részéről. Aztán '54-től kezdve nem titkolta a negatív vé-

lenül, leginkább szintén homályosan. Tanítványnak, úgy látszik, valóban alkalmatlan lettem volna.” HÁY, *Született 1900-ban*, 155. Háy 1971-ben megjelent önéletrészében kritizálta a brechti drámaírói elveket, legfőképp a Verfremdungseffekt alkalmazását: „Találkoztam hát egy újító szellemmel, de az azzal kezdi az újítást, hogy új tilalomfákat állít fel mindenütt.” Uo., 156. Több Brechtrel kapcsolatos anekdotát is rögzített, például egyszer Brecht otthagya egy Háy-előadásnak a főpróbáját, majd később a feleségén keresztül kérte, hogy Háy számoljon be a végki-fejletről: „Brechtel való folytonos vitám nem gátolta barátságunkat, csak humorral kellett fogadni a vele járó ugratásokat”. Uo.

⁹ Háy 1965-ben harmadik feleségével, Háy Gyuláné Majoros Évával a svájci Asconába emigráltak. Az emigrációban írt darabjai: *Főinkvizitor* (1968), *Apassionata* (1969).

¹⁰ *Az élet hídját* '51-ben mutatták be, amelyért Háy azonnal Kossuth-díjat is kapott: a pontonhíd építési (és mérnöki) munkálatain keresztül követjük végig az új világrend és társadalmi modell kifejlődésének első lépéseit.

leményét és börtönbe¹¹ is került miatta, szóval teljesen visszalépett az egésztől. Mintha korábban sem értett volna egyet, legalábbis mi így éreztük, de lehet, hogy ez illúzió, és Háy eleinte nem gondolt mást a dolgokról, hanem hitt az olyan darabokban, mint *Az élet hídja*, miközben nem tudom elképzelni, hogy valaki, aki ennyire ismerte a modern német irodalmat, az képes lett volna erre. Egyszer volt alkalmam megkérdezni erről, és akkor borzasztó szomorúan válaszolt. Ő akkor már elhagyta Magyarországot és már évek óta Locarno¹² mellett élt. Én és a Simó Sándor¹³ kimentünk Svájcba, mert meghívtak minket a Locarno-i Filmfesztiválra, ahol kiderült, hogy Háy két városkával arrébb él emigrációban, és elmentünk meglátogatni. Fantasztikus élmény volt az a látogatás, mert hihetetlenül meg volt rendülve. Azért ment el, mert egy darabját sem játszották, éhen halt volna, muszáj volt elmennie. Akkorra már szörnyen kiábrándult, és ezt egyáltalán nem titkolta előttünk, sőt. És az, hogy mi újság Pesten, szóval a pusztta tény, hogy mi most éppen onnan jövünk, teljesen kiborította. Nagyon megható volt. Akkor azt mesélte, hogy vannak új darabjai. Nem voltak ott – vagy azt hazudta, hogy nincsenek ott – a házban, ahol laktak a feleségével. Úgyhogy nem kaptuk meg, nem olvashattuk el ezeket.

¹¹ Háyt az '56-os forradalom alatt vállalt szerepe miatt 1957-ben hat évi börtönre ítélték, 1960-ban, három év után szabadult amnesztiával.

¹² Locarno svájci város. Háy és felesége, Majoros Éva a közelben lévő Ascona városába költöztek 1964-ben. Bíró Zsuzsáék 1969 nyarán utaztak ki a Locarno-i Filmfesztiválra (Bíró Zsuzsa utólagos közlése).

¹³ Simó Sándor (1934–2001) Balázs Béla-díjas filmrendező, író, forgatókönyvíró és producer. 1964-ben végzett a Főiskolán, ettől kezdve aktív a magyar filmes szakmában. 1987-től haláláig a Hunnia Filmstúdió vezetője. Bíró Zsuzsa dramaturgként Simó állandó munkatársa volt.

De úgy beszélt azokról a darabokról, mint aki visszatalált valamihez. Borzasztóan sajnálom, hogy nem olvashattam őket.¹⁴ Tehát Háy nagyon jó tanár volt, és jó humora is volt, ami nagyon kellett az osztálynak, ettől a sok nevetéstől egy szabad légkör alakult ki. Erről eszembe jut egy történet: az egyik lány az osztályunkból borzasztóan szeretett volna ilyen szocialista álarcban jönni-menni, hogy tiszteljük őt, hogy ő egy igazi, a szocializmusban mélyen hívő dramaturg lesz, és ezt összekötötte azzal, hogy az egyik fiúba az osztályból nagyon szerelmes volt, de ez a fiú azt mondta neki, hogy „túlzottan polgárlány vagy, nem kezdhetek veled”. Ez rettenetesen elkésértette a lányt, mindent megpróbált megtenni, ami nem polgárlányos, és mikor Sztálin meghalt,¹⁵ azonnal írt egy nekrológot és felrakta a falra az osztályban, majd sorra kérdezgetett minket, hogy egyetértünk-e az ő nekrológjával, és senki nem értett egyet. Volt, aki köpött. Volt, aki azt mondta, hogy végre megdőglött. Szóval bennünk öröm volt, ő meg, szerencsétlen, ott állt, és nem kapott elégtételt senkitől. És az osztályban volt egy fiú valami rejtélyes funkcióban, egy szörnyeteg, spicli, aki jelentett, ha úgy érezte, hogy valami szocializmusellenes dolog elhangzott.

A nevét nem szeretné mondani?

Dehogynem, Török Ernő,¹⁶ így hívták. A lányt pedig úgy hívták, hogy Szántó Judit.¹⁷ Jutka

¹⁴ Nem találtam nyomát, hogy az ekkor keletkezett és később megjelent két darabon kívül (*Főinkvizitor*, *Apassionata*) fennmaradt volna másik mű.

¹⁵ 1953. március 5.

¹⁶ Az SZFE Anyakönyv szerint Török Ernő nem végezte el a dramaturg szakot a Főiskolán, az OSZMI adatbázisában mindössze egy művel jelenik meg, a *Hölgyválasz* című zenés játékot az Operettszínházban (1961), majd Békéscsabán (1962) mutatták be, továbbá *Haragosok* című egyfelvonásosa 1958-ban jelent meg a Művelt Nép Könyvkiadónál.

elpanaszolta neki mindezt – valahogy így adódott, valószínűleg véletlenül, nem direkt. Sírdogált és a Török megkérdezhetette, hogy miért sír, és akkor ő mondta, hogy nem hisz neki senki, amikor ő Sztálint gyászolja. Török azonnal rohant a párttitkárnőhöz és jelentette, hogy ez az osztály egészen elvetemült, és kigúnyoljuk Sztálin halálát. Mi pedig elmondtuk Háynak, hogy Szántó Jutka megőrült, borzalmasan gyászolja Sztálint, és nem tudjuk leállítani, Háy pedig azt mondta, hogyha lesz valami probléma, akkor keresse őt meg az osztálybizalmi – egy nagyon helyes és rendes lány, aki a Nemzetinek lett aztán egy életen át a dramaturgja¹⁸ –, és akkor majd megbeszéljük, hogy hogyan kell leállítani ezt a sztálinozást. Szántó Judit pedig nem állt le, folyton erről beszélt, és pár nap múlva kiderült, hogy Török Ernő jelentette a Budapesti Pártközpontnak ezt az eseményt, és kijönnek az Országos Pártközpontból és a Budapesti Pártközpontból fontos emberek és kivizsgálják minket. Háy akkor behívatta azt a lányt, az osztálybizalmi, és azt a taktikát beszélték meg, hogy mi nagyon naivnak és hülyének tettessük magunkat, egyszerűen ne értsük, hogy mi van körülöttünk. És a vizsgálat három napig tartott. Borzalmas volt. Szántó Jutka kígyót-békát mondott ránk. Én ráam például azt mondta, hogy nyolcszobás villában lakom a Svábhegy tetején és valutával üzérkedek. Hát kitört a nevetés. Annyira jól ismertük egymást, hogy bármit mondott bárkire, azon mindig nevetni kellett, mert tudtuk, hogy mi a hazugság.

¹⁷ Szántó Judit (1932–2016) Jászai Mari-díjas kritikus, fordító, dramaturg, a Színháztudományi Intézet tudományos munkatársa és évtizedekig a *Színház* folyóirat munkatársa is. Számos színművet és színházelméleti művet fordított németből, angolból, franciából.

¹⁸ Minden bizonnyal Bereczky Erzsébetre gondol, aki 1957–2000 között volt a Nemzeti Színház dramaturgja, amely később átalakult Pesti Magyar Színházzá, ahol 2010-ben bekövetkezett haláláig dolgozott.

Mindennek az előzménye az volt, hogy az egyik lány kijelentette, hogy a Jutka hazudik, amikor azt állítja, hogy a szüleivel nem áll szóba, mert a szülei polgárok. Mindannyian sokszor jártunk a Szántóéknál, és láttuk, hogy a szobalány hozza be az ételt, gyönyörűen megterítve neki, szóval úgy szolgálták ki, mint egy királykisasszonyt. És ezek a hazugságok tornyosultak, és már a pártközponosok is megérezték, hogy itt valami nem stimmel, hogy ez a lány ennyi borzalmat mond a saját szüleine, ebben van valami gusztustalan. Aztán mint valami mesejátékban, dél felé kopogtattak, és beállított a Szántó Jutka mamája edényekkel a kezében. Nagyon rémülten és halkán dadogva azt mondta, hogy „elnézést, csak ebédet hoztam a kislányomnak”. Nyilván tudott a vizsgálatról, és annyira féltette a Jutkát, hogy kirúgják vagy valami hasonló történik vele, hogy látni akarta – valószínűleg erre volt ez ürügy, mert soha életében nem hozott máskor neki ebédet. Olyan döbbenet volt, és az asztal egyik oldalán az egyik osztálytársam nem bírta, fetrengett a röhögéstől, kínos volt az egész.

És akkor elfajult a dolog, és Judit elkezdett össze-vissza hazudozni. Úgy emlékszem, hogy ez az első napon volt, és utána még két napig kutatták a mentalitásunkat. Simon Zsuzsa,¹⁹ aki nagyon parírozott Háynak, szóval

¹⁹ Simon Zsuzsa (1910–1996) Kossuth-díjas színésznő, főiskolai tanár, rendező, színházigazgató, érdemes művész, elkötelezett kommunista. 1932-ben kezdi színészi pályafutását a Belvárosi Színházban, 1940–1944 között a zsidótörvények miatt csak a Goldmark Színházban léphetett fel – a társulat a második világháború alatt működött, és a pályájukat elhagyni kénytelen, izraelita származású művészeknek adott megélhetési lehetőséget, a hatóságok csak a zártkörű, kizárólag a hitközség által látogatható, nyilvánosan nem meghirdetett előadásokat engedélyezték. A háború után vezető pozíciókat töltött be: 1945–1947 között a nagyváradi Állami Színház, 1949–1951 között a Belvárosi Színház

ugyanazt csinálta, amit ő, hozzá hasonlóan rendes volt, pedig szigorú sztálinistának tűnt.

Azt kifelejtettem, hogy a vádlott tulajdonképpen az elején még nem Szántó Judit volt, hanem az a lány, aki azt mondta Sztálin halála kapcsán írt faliújságcikkére, hogy semmi közöm hozzá. És ez volt a nagy bűn. Szántó színezte, hogy ez a lány máskor is ilyen közönyös szokott lenni, és bár ő máskor ettől a lánytól nem hallott csúnyát Sztálinról, de más dolgokról csúnyát hallott – egyre jobban belement a vádaskodásba, úgyhogy a második napon a pártközponos közvélemény inkább e mellé a lány mellé állt, és nem egy olyan valaki mellé, aki szünet nélkül rágalmazta a saját osztálytársnőjét. Ezt a lányt Kolár Évának²⁰ hívták. Az lett ennek a háromnapos borzalomnak a vége, hogy az Évát eltiltották a népneveléstől²¹ – Éva olyan boldog volt, hogy majdnem felkiáltott örömben –, Szántó Jutkát pedig azért, mert ilyen csúnyán rágalmazott, egy évre kirúgták a Főiskoláról, és a győri vagongyárban²² szereztek neki helyet, hogy ott ismerje meg a munkásosztályt, és akkor majd másképpen fog gondolkodni, és a következő évben visszajöhet a Főiskolára. Háy egyrészt meg akar-

igazgatója. 1948-tól tanít színészetet a Főiskolán, 1950–1956 között pedig a Főiskola főigazgatója volt ('56-ban egy indulatos diákgyűlés mondatja le). 1957–1960 között a Petőfi Színház és Jókai Színház igazgatója. 1960-tól '62-ig a Fővárosi Operettszínház főrendezője. 1962–1990 között a Thália Színház igazgatója.

²⁰ Kolár Éva könyvszerkesztő volt Amerikában (Bíró Zsuzsa utólagos közlése).

²¹ A népnevelő a szocializmus építésének kezdeti korszakában az a személy volt, aki a párt megbízásából másokat politikai, gazdasági és társadalmi kérdésekről felvilágosít, világnézeti fejlődésében segít, és a szocialista építéssel járó feladatokban való fokozott részvételre mozgósít.

²² Wilhelm Pieck Vagon és Gépgyár. Szántó Judit-dosszié, SZFE Irattár.

ta menteni, másrészt el akarta különíteni tőlünk, mert olyan utálat alakult ki Jutka iránt, hogy nem lehetett elvárni szegénytől, hogy aztán megint velünk legyen egy osztályban.²³

²³ Bíró Zsuzsa 66 év után elmondott visszaemlékezése – amelyet korábban a *Liget* folyóirat 2008/8. számában megjelentetett – nem áll ellentmondásban az SZFE Irattárban található jegyzőkönyvben leírtakkal, számos dologban egyezik vele és kiegészíti azt. Utóbbi alapján a következőképpen lehet rekonstruálni az 1953. április 21-én megtartott fegyelmi vizsgálatot (amelyet megelőzőt már két osztálygyűlés a témában): a vizsgálat amiatt indult el, mert „Szántó Judit megvádolta Kolár Évát azzal, hogy a faliújságcikkkel kapcsolatos beszélgetésük alkalmával Sztálin elvtárs betegségét és halálát könnyösnek vette, sőt azt is mondta, hogy »semmi közöm hozzá«”. A jelenlévők Simon Zsuzsa (főigazgató), Redő Ferencné (tanulmányi igazgató), Háy Gyula (osztályvezető tanár), Czímer József (tanársegéd), Tóth Ferenc, Szakmári Józsefné, Kiss Józsefné, Varga Józsefné (jegyzőkönyvvezető), Szegedi György. A jelenlévők először egymás között átbeszéltek, hogy eddig is több konfliktus volt már a dramaturgosztályban, amelyek Szántó Judit személyéhez kötődtek. Czímer József Kolár Évát kevésbé tartja tehetségesnek, mint Szántó Juditot, viszont sokkal becsültebbnek és őszintébbnek. Szegedi György előhossa a lányok polgári származását, amely miatt feltehetően mindennél előbbre helyezik az érdekeik érvényesítését, de Simon Zsuzsa nem gondolja azt, hogy itt „kenyérharcról” lenne szó (mivel az elhelyezkedés a Főiskola után biztosítva van). Kolár Éva, amikor belép, a következőképpen emlékszik vissza a történetekre: Kolár olvasta a Szántó által írt, Sztálin betegségéről szóló szöveget a faliújságon, amelyről kijelentette, hogy dagályos és nem tartja őszintének. Amikor Szántó erre megsértődött, Kolár közölte vele, hogy „semmi közöm hozzád”. Ezt Szántó

úgy értette, hogy Kolárnak semmi köze Sztálin elvtárhoz. Kolár azzal is magyarázza, hogy nem mondhatta, amit Szántó állít, mivel Sztálinnak köszönheti, hogy egyáltalán él. Szántó elmondása szerint Kolár azt is mondta, hogy „sajnos”, olyan értelemben, hogy sajnós van köze a népi demokráciához, de erre Kolár nem emlékszik. Amikor lehetősége lett volna tisztázni magát, saját bevallása szerint inkább moziba ment. Amikor Kolár kimegy, Háy Gyula azt mondja: „Véleményem szerint ezek a hallgatók annyi sértést vágnak naponta egymás fejébe, hogy Kolár azért nem tulajdonított olyan nagy fontosságot Szántó vádjának, ezért is nem emlékszik a sajnós szóra.” Simon Zsuzsa a konfliktusok forrásának (a „gennyes gócnak”) Szántót és Török Ernőt, a dramaturgosztály egy másik tagját tartja, és szerinte Szántót el kéne távolítani a Főiskoláról. Háy Gyula a saját felelősségének érzi Szántó sorsát, ezért a kirúgás helyett inkább a „megnevelését” tartaná helyesnek. Amikor bejön Szántó, a bizottságnak így idézi fel a történeteket: amikor Kolár kijelentette, hogy Szántónak nem kellett volna megírnia a Sztálinról szóló cikket, ő megkérdezte tőle, hogy „neked talán nem fáj?”, mire Kolár úgy reagált, hogy „mi közöd hozzá?”. Szántó megkérdezte, hogy „neked talán nincs közöd?”, mire Kolár azt mondta, hogy „sajnos”. A tanárok nem értik, hogy Szántó hogyan érthette ezt ennyire félre. Szántó már megbánta az egész ügyet, és Töröknek is úgy adta tovább annak idején mindezt, hogy becsületszavát kérte, hogy nem mondja el senkinek. Szántó valójában három másik osztálytársuknak is elmondta a történetet (Szőnyi G. Sándornak, Bíró Zsuzsának és Katz Editnek), de állítása szerint mindhárom esetben sajátos okok vezettek ehhez. A tanárok szembesítik Szántót azzal, hogy az egész osztály ellene van, Szántó bűnbánatot tanúsít. Amikor kimegy, Simon Zsuzsa jellemtelennek és karrieristának nevezi, aki „ócska burzsoá eszközökkel igyekszik megtartani az elsőséget”. Háy Gyula

*Akkor ő egy későbbi osztályban végzett?
A következő évben.²⁴*

Tehát Háy egy tudatos taktika szerint szervezte a dolgokat?

Zseniális volt. Mintha valahogy előre tudta volna, hogy Judit olyan undorító lesz, hogy végül egyáltalán nem az lesz a bűn, hogy a Kolár szarik arra, hogy Sztálin meghalt, hogy Judit

nem akar kirúgni egy „ilyen tehetséges, 4 nyelven beszélő embert”, ezért azt javasolja, hogy csak egy időre távolítsák el a Főiskoláról, amit a bizottság elfogad. Szántóval közlik, hogy a változása érdekében két félévre fizikai munkára kötelezik, amely után csak akkor veszik majd vissza, ha igyekeznek. Szántó ennek láthatóan örül és elfogadja. Az 1953. április 21-én megtartott fegyelmi vizsgálat jegyzőkönyve, Szántó Judit személyi dossziéja, SZFE Irattár. Visszaemlékezésében Czímer József mindezt kiegészíti még a következővel: „Két nap múlva közölték velem, hogy újabb fegyelmi lesz, mert a párt-szervezet túl enyhének találta az ítéletet, és megfellebbezte. Kérték, hogy legyek ott a hét végén az újabb tárgyaláson. Az újabb tárgyaláson kiderült, hogy nem annyira a párt-szervezet fellebbezte meg, hiszen annak képviselője jelen volt a határozatnál, hanem a DISZ. A megnyitás után én azonnal szót kértem, hogy ez az egész tárgyalás jogtalan. Fellebbezni csak egy magasabb fórumhoz lehet, ugyanahhoz a szervhez nem. Vegyük le az egész kérdést a napirendről. A végleges kizárást követelők szívóskodtak, de a többség belátta, hogy az egész ügy kezd képtelenségekbe fulladni, és a kérdést levették a napirendről. Így hát Szántó Judit vesztett egy évet, de mégis színikritikus lehetett belőle.” CZÍMER József, *Közjáték* (Budapest: Pátria Könyvek, 1992), 173.

²⁴ 1957-ben, a következőkkel együtt: Benedek Katalin, Csurka István, Kovács Ferenc, Létay Vera, Lukács Antal, Major Anna, Moldova György, Nagy Judit, Tarbay Ede. SZFE Anyakönyv.

borzalmas polgári magatartását Simon Zsuzsának meg fogják utálni, és így is történt. Háy nagyon sajnálta őt, mert Jutka zseniálisan okos volt. Nem volt különben dramaturgnak való, ellenben szenzációs színháztörténész lett belőle.

Háy ezt a taktikát mennyire beszélte meg önökkel?

Nem beszélte meg, ez a félelmetes, hogy hazardírozott, és bízott abban, hogy mi jól fogunk erre reagálni, és így is történt. Csak később, Locarnoban²⁵ mondta el nekünk, hogy ezt előre tudta, és neki nagy öröm volt, hogy az osztály ilyen zseniálisan reagált. Egyszer megírtam ezt a történetet a *Liget* folyóiratnak.²⁶

Akkor ennek az egésznek tulajdonképpen nem lett több következménye?

Nem, a következménye kizárólag az lett, hogy a Szántó egy évvel később végzett. Kolár Évával az történt, hogy egy év múlva, amikor volt a VIT, mi, akik tudtunk nyelveket, jelentkezünk kísérőnek, mert az nagyon izgalmas volt, hogy külföldiekkel megismerkedhettünk és a vonaton kísérhettük őket Hegyeshalomtól a román határig – Bukarestben volt akkor a VIT, és mi oda nem mehettünk, de legalább így a vonaton bent voltunk kicsit a külföldben. Nagyon nagy dolog volt látni egyáltalán egy külföldit. Kolár Éva németül tolmácsolt egy nagyon híres német sportújságírónak, akinek a nevére még mindig emlékszem, Franz von Schönhuber.²⁷ Egy

²⁵ Bíró Zsuzsa minden bizonnyal a korábban említett, '69-es asconai látogatásukra gondol, amely a Locarno-i Filmfesztiválra való kiutazásukhoz kötődik.

²⁶ Bíró Zsuzsa, „Sztálin halála”, *Liget* 21, 8. sz. (2008), hozzáférés: 2022.05.26.

http://www.liget.org/cikk.php?cikk_id=112

²⁷ Franz von Schönhuber (1923–2005) német újságíró, író és politikus, aki a Bayerischer Journalisten Verband elnöke volt 1975 és 1981 között, majd az *Ich war dabei* (Én ott

örülten undorító és ellenszenves figura volt. Egy féreg. Szörnyű. De az Évának a hülye szülei azt mondták, hogy muszáj, hogy ez a német fiú beleszeressen, mert akkor rajta keresztül ki tud jutni és megszabadul Magyarországtól, ők pedig már öregek és megkapják a svájci útlevelet, és akkor a család megmenekül Magyarországtól. Ez volt a terv, amit Éva nekem és egy-két barátnőjének elárult. Ezért nagyon támogattuk a frigyét, bár rettenetesen ellenszenveztünk a figurával, és végül sikerült meghódítani, eljegyezték egymást és összeházasodtak, miután nagy nehezen kaptak rá engedélyt. Arra viszont Éva nem kapott engedélyt, hogy elhagyja Magyarországot, egészen addig, amíg valamelyik kormánytagunk Moszkvába nem ment, ahol egy német miniszterrel paktumot kötöttek,²⁸ és akkor elkezdett enyhülni a helyzet Magyarország és Németország között. Ezután Kolár Évát kiengedték Németországba. Amikor otthagyta a Főiskolát, az felejthetetlen volt: az egész osztály kikísérte a pályaudvarra és a fél tanári kar is, mint például Hubay Miklós,²⁹ ilyen nagy írók, akik minket tanítottak – mindenki látni akart

voltam) című önéletrajzi regénye kapcsán kiobbant botrány miatt le kellett mondania – azzal vádolták, hogy a könyvében relativizálta a nácik bűneit. 1983-ban az egyik alapítója volt a jobboldali populista Die Republikaner pártnak, majd 1989-1994 között EP-képviselőként dolgozott.

²⁸ Valószínűleg Konrad Adenauer 1955-ös (szeptember 14-i) moszkvai látogatására gondol: a második világháború háború után ekkor rendezték először Németország és a Szovjetunió között az államközi kapcsolatokat.

²⁹ Hubay Miklós (1918–2011) Kossuth-díjas író, drámaíró, műfordító. 1949-57 között a Főiskola tanára (majd később 1987–1996 között is), emellett 1955–57 között a Nemzeti Színház dramaturgja. 1981-től öt éven át a Magyar Írószövetség elnöke, ekkor kezdeményezte a Magyar Dráma Napjának ünnepelését.

egy olyan embert, aki fölszáll a vonatra és Nyugaton fog leszállni. És ez olyan fantasztikus volt, hogy mindnyájan könnyeztünk, de nem a búcsúzás miatt, hanem hogy ő Nyugatra megy. Ezt nem lehet elfelejteni. Ez valahogy még hozzátartozik a korábbi történethez, valószínűleg nem ment volna feleségül ehhez a szörnyeteghez, hogyha nincs a főiskolai vizsgálat, de úgy félték a szülei, hogy ez őt kíséri majd, és hogy nem fog állást kapni, rossz pozícióban lesz vagy bántani fogják az állásában – volt benne valami logika, abszolút. De aztán nagyon hamar elváltak.

Utána is kint maradt?

Igen, kint maradt Svájcban, aztán Amerikába ment, és ott egy másik német disszidenshez hozzáment, akivel nagyon jól élt.

1951-től '56-ig jártak a Főiskolára – az eleje a Rákosi korszakra esett, amely azért eléggé sötét időszak volt a magyar történelemnek.

Igen, de valahogy nem volt semmi félelmetes, pedig arra számítottam, hogy majd folyton vigyázni kell. Én egy idő után borzasztóan rendszerellenes lettem. Korábban nem voltam az, de egy ponton lelepleződött az egész, és '52-től kezdve normális embernek egy pillanatig sem lehetett az az érzése, hogy itt valami jó rendszert építenek. Furcsa módon a diákok akkoriban még nagyon naivak voltak, az osztályban is sokan őszintén lelkesedtek, de '53-ban már ők sem. Nekem azért is volt könnyű, mert az apám nagyon tisztán látott, és csak rá kellett hallgatnom.

Akkor az említett vizsgálaton kívül alapvetően nem szivárgott be semmi a Főiskolára?

Nagyon vigyáztunk. Nem politizáltunk és nagy lelkesedéssel elemeztük Háy előtt is a szocialista-realista darabokat.

Tehát azért óvatosságnak kellett lenni.

Rettenetesen óvatosságnak kellett lenni, de az nagyon könnyen ment, mert nem kellett sokat lejsztozni, szóval éppen csak annyit, hogy nem szidjuk a rendszert.

Mennyire volt védettebb közeg a Főiskola akkoriban, mint más helyek?

Ez nagyon jó, nagyon bölcs kérdés. Ez a legjobb kérdés, amit erről el lehet mondani, mert ez volt a lényeg, hogy éreztük ezt a védelmet. Nem tudom, hogyan csinálták, hogy ösztönösen az egyéniségükből fakadt-e.

Egyszer nagyon megtámadva éreztük magunkat, és azt gondoltuk, hogy kirúgnak minket, és tulajdonképpen jogos volt a félelem. Ez '53-ban volt, amikor csináltunk egy pamfletet. A pamfletnek az volt a lényege, hogy Chaplin Magyarországra látogatott, mert meghallotta, hogy Magyarországon még mindig játsszák a filmjeit, noha már sem Amerikában, sem Európában nem játszották ezeket, ugyanis mindenkivel összeveszett, mert egy kommunista szimpatizáns volt Svájcban. És a pamfletben azt képzeltük el, hogy már csak a Színművészeti Főiskolán játsszák a filmjeit, és ezért eljön Budapestre és meg akarja nézni a régi filmjeit, és meg szeretné ismerni azt a nagyszerű iskolát, ahol róla még beszélnek. És akkor ment osztályról osztályra, hogy megismerje az osztályokat – és ezen belül rettenetesen jól ki lehetett gúnyolni mindenféle hülye jelenséget. Jól sikerült a pamflet. És politikailag is nagyon mérszre sikerült, például Keleti Márton³⁰ kikészítettük azzal, hogy ő nem tud filmet rendezni, kizárólag az eszme érdekli. Néhány tanárt, akiket utáltunk, azokat nagyon-nagyon kiveséztünk. A végén láttuk Simon Zsuzsán,

³⁰ Keleti Márton (1905–1973) háromszoros Kossuth-díjas filmrendező, érdemes és kiváló művész. Előbb színházi, majd a '30-as évektől filmrendező. A második világháború alatt nem dolgozott, a háború befejezése után viszont ő forgatta az egyik első magyar filmet (*A tanítónő*, 1945). A filmgyártás államosítása számára nagy lehetőségeket nyitott, ettől kezdve felváltva rendezett nagy sikerű vígjátékokat (például *Mágnás Miska*, 1949), és komolyabb tárgyú műveket (például *Beszterce ostroma*, 1948, *Különös házasság*, 1951). 1950-től a Főiskola filmtanszékének vezetője.

hogy zöld meg fehér, nincs magánál, és hogy ebből borzalmas botrány lehet. Megpróbáltuk a végén saját magunkat is kigúnyolni, nagyon jól, nagyon ügyesen, de nem használt semmit. Simon Zsuzsa tényleg belebetegedett. Háy is nagyon haragudott. Másnapra berendelt minket, hogy kikérdezze, hogy mi volt ez, mert ő csak annyit tudott, hogy csinálunk egy pamfletet.

A dramaturgok is játszottak benne?

Mi is játszottunk, aki hajlandó volt játszani, de a többség nem volt elég bátor hozzá.

A színész osztályból is részt vettek benne?

Igen. Mi körülbelül tízen voltunk, az úgynevezett pamflet-csinálók, de az egész iskola részt vett benne. Nagy lelkesedéssel, és pár nap alatt összeállt. Utána Simon Zsuzsa azt mondta, hogy ebből nem fog tudni minket megmenteni, már a Pártközpont is lejött, megérdeklődtek, hogy mi volt ez, mert már elterjedt. Egyes tanárok valószínűleg spiclik voltak, nem tudtunk mást elképzelni. És azt mondták, hogy ebből rettenetes nagy baj lesz. És akkor Háy valahogy ezt is elintézte – nem tudom, hogy hogyan. Amikor berendelt bennünket – négyen voltunk ott, azt hiszem, különböző osztályokból egy-egy ember –, kikérdezett minket, hogy mit akartunk ezzel, illetőleg x, y, z jeleneteket mért nem hagytuk ki. Volt egy gyilkos jelenet, amiért ki kellett volna minket csapni: a jelenet az volt, hogy tanrendet készít a tanulmányi osztályról az egyik kis nő. Ezt úgy csinálja, hogy egy szerencsekerékbe bedobálja a tantárgyakat, mint marxizmus, orosz honvédelem, honvédelem, marxizmus, orosz honvédelem, mert már csak ezek a tantárgyak léteznek, és akkor a végén az utolsó cédulát is bedobja, ami a *szakma* – akkor döbönt csend és függöny. Hát annyira bántó azért ez nem volt, de furcsa módon ettől örült meg Simon Zsuzsa. Valószínűleg ez valami félelmet okozott neki. Háynak nem tudtuk úgy elmesélni, hogy ne röhögjünk közben. Szóval az egész kicsit kabaréba fulladt, mert annyira friss volt az

emlék, és végül a szigorú álarcát ő is kicsit lejjebb rakta. Azt mondta, hogy most felmegy Simon Zsuzsához és megbeszéli vele, de ne menjünk el, mert lehet, hogy azonnal visszakapjuk az indexünket. De semmi nem történt, hanem jött egy tanulmányi osztályos nő, az ajtón csak bedugta a fejét, és azt mondta, mehettek. Ennyi volt. Ettől függetlenül ez a pamflet egy nagy élmény volt. Mindenkinek, aki ebben részt vett, a főiskolás évének talán az egyik legnagyobb élménye volt.

És erről vajon fennmaradt valamilyen dokumentáció vagy kép?

Nem, semmi.

Szövegkönyv sem.

Nem. Az egész pamfletet valahol leírtuk. Nem is emlékszem, hogy valaha nálam lett volna. De mindenki, aki egy kicsit jobban jelen volt a Főiskolán, akár részt vett a pamfletben, akár csak nézője volt, az nagyon emlékszik rá.

Kik emlékezhetnek még rá?

Az osztályból voltunk körülbelül hetenyolcan, akik néha-néha összeültünk a diplomázásunk után. Nem vett részt mindenki a pamfletben, de nagyon benne voltak általam, mert előttük zajlott minden – és ezért sokszor előjött az emléke. Ma már nem sokan élnek közülük. Katz Editet³¹ érdemes megkeresni, egyrészt fantasztikusan jól tud elmesélni dolgokat, másrészt nagyon sok olyan élménye volt, amiről én nem tudok, mert ő diákszallós volt, és az egy egészen más világ volt. Ő rajongott Háyért is, biztos van neki néhány személyes emléke. Nemrég hallottam beszélni a Klubrádióban, a kulturális adásban hétfő este.³² Döbbenet hallottam,

³¹ Katz (Nedeczki) Edit szinkron dramaturg volt a Pannónia Filmstúdióban (Bíró Zsuzsa utólagos közlése).

³² NEDECZKI Edit, „Sárga csillagod? Nekem nincs, engem a Jézuska hozott”, *Klubrádió*,

hogyan az én osztálytársnőm beszél. Nagyon jó barátok voltunk valamikor. Nagyon-nagyon szerettem őt, egy nagyon tehetséges, különleges sorsú lány volt.

De ő nem vett részt ebben a pamfletben.

A pamfletben nem, ő akkoriban még egy félénk kislány volt. Ehhez kicsit olyan nyüzsgőnek kellett lenni.

Hol játszották el?

A Vas utcában.

Az Ódry Színpadon?

Nem. A Vas utcában egy nagy teremben – úgy emlékszem, de nem száz százalék.

Kik vettek még részt benne?

Például a Pethes Gyuri³³ nevű színész. Chaplint Harkányi Bandi³⁴ játszotta, és zseniálisan utánozta. Neki biztosan vannak saját emlékei, vagy ha nem, akkor jókat fog hazudni és a stílusban lesz valami jó.

Még eszembe jut egy másik történet, ugyanis ez is jellemzi Háy-t. Volt egy borzalmas felesége, a harmadik felesége, Majoros Éva, aki egy nap azt mondta nekem, hogy

belső közlés, 2019. március 18., szerk. PÁLYI Márk, hozzáférés: 2022.05.26.

https://www.klubradio.hu/adasok/nedeczki-edit-huszarodik-szazadi-tortenet-112616?fbclid=IwAR3lkrNho_6alr_XzDSjuZnC_klMa6B2oHKKXFloFDouuGsR4kGqcTUDlaQ

³³ Pethes György (1934–1999) Jászai Mari-díjas rendező, egyetemi tanár. 1953–1958 között volt a Főiskola színházrendező szakos hallgatója. Bíró Zsuzsa színészként említi, valószínűleg csak véletlenül.

³⁴ Harkányi Endre (1934–) Kossuth és Jászai Mari-díjas színész, érdemes és kiváló művész, a Halhatatlanok Társulatának tagja. 1953–1957 között járt a Főiskola színész szakára. Pályája legerősebben a Vígszínházhoz kötődik, ahol három különböző időszakban volt társulati tag (1963–1968, 1984–1993, majd 1994–2015).

„Bíró, olyan ronda vagy, tele vagy pattanással, hogy lehet így járni”. Nem tudtam, mit kell válaszolni, ő pedig azt mondta, hogy „ha meg akarsz tőlük szabadulni, eljöhetsz hozzám: oda egyszer egy héten jár egy nagyon rendes nő és megtisztítja a bőrömet, megtisztítja a tiédet is, ha anyád hajlandó ezt megfizetni”. Mondtam, hogy megkérdezem a mamámat. A mamám nagyon boldog volt, hogy biztos egy nagyon jó kozmetikust fognak nekem a Háyék beszervezni. Háyné érdekes módon Kolár Évának is mondta, hogy ronda a bőre és pattanásos, és hogy jöjjön ő is – pedig egy darab pattanása nem volt. De csak mi ketten jöhettünk az osztályból, mi voltunk az úri lányok, egészen biztos ez járt a fejében, miközben olyan nagy pártembernek tette magát. Jaj, de szörnyű nő volt! A lényeg az, hogy egy hét múlva félénken bekopogtunk hozzájuk, és a kozmetikusnő Háyék fürdőszobájában megkozmetikázott bennünket, és attól kezdve minden második héten mehettünk, amíg tényleg szépen rendbe hozta a bőreinket. És emiatt olyan utálat vett minket körül az iskolában, röhögtek rajtunk, és Moldova Gyuri³⁵ és Csurka Pista³⁶ – akivel addig nagyon jóban voltunk, de emiatt nagyon megutált minket – elkezdtek terjeszteni, hogy a Háy kozmetikáz bennünket. Rengeteget röhögtek azért ezen a dolgon, mi-

³⁵ Moldova György (1934–2022) Kossuth-, Prima Primissima- és kétszeres József Attila-díjas író. 1952–1957 között járt a Főiskola dramaturg szakára. Rendkívül termékeny szerző (főleg a regény és a riportkönyv műfajában), saját memoárját tizenkét kötetben írta meg (*Az utolsó történet: Önéletrajzi töredékek*, 2004–2015).

³⁶ Csurka István (1934–2012) József Attila-díjas író, dramaturg és politikus. 1952–1957 között járt a Főiskola dramaturg szakára. Számos színdarab szerzője (például *Döglött aknák*, *Ki lesz a bálánya*). A rendszerváltás utáni, szélsőjobboldali politikai tevékenységének köszönhetően személye nagyon megosztó a magyar közösségi emlékezetben.

közben így be lehetett hatolni kicsit a lakásba, és meg lehetett lesni, hogy mi történik ott – de semmi nem történt. Egyetlen egyszer találkoztunk Háyjal, reggel az előszobában. Borzalmasan zavarba jöttünk, de ő nem, egyáltalán nem volt zavarban attól, hogy a lakásában kozmetika folyik.

Majoros Évával milyen helyzetekben találkozott az osztályuk?

Ő mindig jött Gyuszi bácsiért – így beszélt róla –, merthogy a Gyuszi bácsi nem vezetett autót és ezért ő volt a sofőr. Érte jött, várakozott, beavatkozott. Nagy pofájú volt. Mindenkiel szóba állt, mindenkit megkritizált.

Láttam róla képet: azért ő egy jó nő volt, nem? Igen, tipikusan. Őrült ellenszenves jó nő.

Majoros Éva kint maradt Svájcban Háy halála után?

Kint maradt,³⁷ és nagyon-nagyon sok év múlva egyszer hazalátogatott. Fölvívott engem, Katz Editet és Kolár Évát – szóval tudta, hogy kit lehet fölvívni. Megszerveztünk neki egy osztálytalálkozót, akkor még mindenki élt. Annak idején nagyon utáltuk őt, nagyon ellenszenves volt, tényleg őszintén mindenki utálta, de akkor nagyon örültünk neki, mert Háyt mindenki imádta, és ettől valahogy mégis másképp néztünk az özvegyére. Akkor is nagyon nagyképszerűsködött. Mindig azt hitte, hogy ő is tanár, és neki minket tanítania kell. Ebben volt valami meghatóan szármalmas is azért. Később még kétszer-háromszor látogatott haza. Aztán már nagyon beteg volt, és végül Svájcban halt meg. Eleinte azt hittük, hogy egy ilyen stramm nő, pedig nagyon beteges és törékeny volt.

Őn szerint vajon hol lehet a Háy-hagyaték?

Háy egyik fiánál. Csomó gyerek volt, és ez a fiú Amerikában él. Akkor is ott volt, és szerintem nála van a hagyaték nagy része. Ő is

³⁷ Majoros Éva 2007-ben, 91 évesen hunyt el, Asconában helyezték örök nyugalomba.

drámaíró³⁸ lett, de azt hiszem, hogy teljesen sikertelen. Háy előző felesége egy német kommunista nő volt,³⁹ akinek született Háy-tól három gyereke,⁴⁰ az egyik lány⁴¹ velünk

³⁸ Háy Péter (1944–) író, egyetemi tanár, dramaturg. Angliában tanult, majd 1967-ben először Kanadába emigrált, majd 1980-ban Kaliforniába költözött. Egyetemi tanárként, könyvkiadóként, színházaknál dramaturgként dolgozott. Angolul publikált könyveket, főleg film- és színháztörténeti témában. Háy Gyulának nem volt vérszerinti fia: Majoros Éva első házasságából származott, Háy örökre fogadta.

³⁹ Háy Micky (1903–2002), írói nevén Gábor Anna, Németországban született, ott ismerkedett meg Hájjal, akit a moszkvai emigrációba is követett, majd '45 után költöztek Magyarországra. 1951-es válásuk után Micky nem hagyta el az országot, itt nevelte fel a közös gyerekeiket, miközben a német nyelvtudásából élt meg: a Magyar Rádió német nyelvű adását vezette, majd a Neue Zeitung, az Ungarische Rundschau és a Budapester Zeitung szerkesztője volt. 1969-től nyugdíjba vonult. 90 éves születésnapján köszöntésben az áll, hogy „legutóbbi jelentős munkája egy orosz filmszaklapnak írt visszaemlékezés a színház- és filmvilág hírességeihez fűződő barátságáról, találkozásairól. Jelenleg Bertolt Brechthez és feleségéhez, Helene Weigelhez fűződő ismeretségéről ír.” N.N. „Születésnapján köszöntő: Háy Micky”, *Magyar Sajtó*, 34, 5. sz. (1993): 20.

⁴⁰ Háy Gyula saját memoárjában Anderlit nevezi meg Mickyvel közös gyerekükként. Továbbá Háy Gyulának első feleségétől, Margittól egy fia született, eredeti nevén Háy Péter Iván, az édesanyja után Pálmai Péter, Péter Godofréd bencés szerzetes, harmadik feleségétől, Majoros Évától pedig Mihály, aki Down-szindrómás volt: „A legnagyobb haladást nem az én közreműködésemmel, hanem házvezetőnőnk, Varga Mária – Nene – féltékeny szeretete és pedagógiai ösztöne segítségével értük el. Ő most már harminc-

egyidős volt, látogatta is az osztályt néha, hallgatta az apja előadásait. Én egy időben nagyon jóban voltam vele. Rettentő jó humora volt. Aztán valahogy eltűnt, egyetemre ment, és úgy tudom, hogy öngyilkos lett. Egészen tragikus élete volt. Borzasztó volt, amikor '56 után a villamoson találkoztam vele, és irtózatosan beszélt az apjáról, hogy többet érdemelt volna, mint az az öt év börtön, amiért így beszélt a pártról.⁴² Aztán pár év múlva megint találkoztam vele, és azt mondta, hogy „de furcsa, hogy éppen tegnap emlékeztem rád és a többiekre az osztályból, ahogy jöttem haza apámtól”. Kiderült, hogy egy hónapot remekül eltöltött Svájcban, tehát kibékült az apjával.⁴³

hét éve sikerrel igyekszik Mihálynak egy félig-meddig élni való életet teremteni. Nélküle minden még sokkal, de sokkal rosszabb volna.” HÁY Éva, *A barikád mindkét oldalán* (Budapest: Osiris Kiadó, 2000), 172.

⁴¹ Minden bizonnyal Anderliről beszél.

⁴² Háy Éva egy újságcikket is említ: „Anderli »elhatárolta« magát apjától. Egy rohadt újságcikkben, amit egy Lovas Márton nevű kis Kucsera, volt moszkovita írt, aki privát boszszúhadjáratot folytat Háy ellen.” HÁY, *A barikád...*, 250.

⁴³ Anderli látogatásait Háy Éva is rögzíti: „Sok évvel később, lehetett vagy tizenkettő, Brissagóban laktunk a Lago Maggiore felett, Anderli hosszú, mentegetőző leveleket kezdett írni. Apja mindig csak néhány rövid sorban válaszolt. Anderli hátraarca nem tudta meggyőzni. És milyen igaza volt! Én azonban rábeszéltem, adjon egy sanszot a gyerekeknek. Hívjuk meg hozzánk. Nem könnyen ment bele. Anderlihez kötődő szeretete túl sérülékeny volt. Csalódása túl nagy. Anderli, akkoriban már három gyerek anyja, megjött, körülnézett és győzött. Sármos volt, okos, alkalmazkodni akaró, és miniszoknyájában elragadó. Sikerült rábeszelnem egy önkritikus négy szemközti beszélgetésre apjával. Látogatása igen sikeres volt, és sajnáltuk, amikor elutazott. Két évvel később újra eljött, uszá-

Háy tanítás közben előadást tartott vagy beszélgetett önökkel?

Feladta előre, hogy például egy Osztrovszkij-darabot fogunk venni, olvassuk el jövő alkalomra. Ő pedig úgy intézte, hogy főleg mi beszéljünk róla. Néha előfordult, hogy a tananyagon kívül valamiről beszélt, például kérdeztük a németországi élményeiről és a darabokról, amiket ott szeretett, de már nem emlékszem, hogy miket mondott. Egyébként az, aki lejegyezte az óráit, konkrétan mindent leírt, amit ő vagy mi mondtunk.⁴⁴

A korábbi emigrációk miatt Háy főleg az orosz és a német irodalmat részesítette előnyben?

Igen. Ő a német irodalomban volt benne nyakig. Az oroszban nem annyira, inkább csak a klasszikusokban. A német irodalomban lévő izmusokba, szürrealizmus vagy egzisztencializmus, szívesen beavatott minket, de csak úgy, mint olvasó, tehát az nem lehetett a tananyag része.

Ezek szerint olyan szellemiségben oktatott, hogy érdemes foglalkozni formabontóbb dolgokkal is?

Ő nem nagyon hozta volna szóba ezeket a darabokat, inkább valaki más hozta elő, és akkor belement, és nem mondta azt, hogy jaj, ne olvassanak ilyeneket. Nem emlékszem,

lyában Marina lányával, egy igen csinos, igen félelénk tinédzserrel. És minden másképp volt. Anderliről kiderült, hogy masszív sztálinista, nyilván két évvel az előtt is az volt, de akkor gondosan titkolta. Most azonban, lánya előtt, akinek „jó” példát akart mutatni, még Rákósról sem volt szabad egyetlen rossz szót szólni, Sztálinról nem is beszélve. Lánya nevelése, akin, ahogy később kiderült, ez nem fogott, volt a fontos. És mindezt a fedelünk alatt, mint vendégünk, és évekként azután, hogy az egész világ a két rém szörnyeteit harsogta. Fellélegeztünk, amikor végre elutaztak.” Uo., 251.

⁴⁴ Itt a korábban említett Papp bácsira utal.

de biztos mondott azért ügyesen valami olyat, ami egy kicsit elriasztott minket. Ez lehetett első-másodévben, de harmadévben már nem, akkorra a légkör megváltozott.

56-ban, amikor a híres rádióbeszéde⁴⁵ is elhangzott, az ő másik dramaturgosztálya – mert önök ugye nyáron végeztek –, ahova Csurka és Moldova is járt, nagyon aktívak voltak.⁴⁶

Én az hiszem, hogy Háy Moldováék osztályában csak óraadó tanár volt, nem osztályfőnök, mint nálunk. Dramaturgiából, azt hiszem, egy vagy két évig tanította őket, nem végig. Ők Gyárfás Miklós⁴⁷ osztályába tartoztak. Igen, aktívak voltak, de mindenki más is, tehát nagyon egyben voltunk. Én mondjuk kevésbé, csak cikkeket írtam egy illegális lapba, az *Élünkbe*,⁴⁸ ami már a forradalom bukása után jelent meg.

⁴⁵ Az 56-os forradalom megtorlásának napján, nov. 4-én, a szovjet csapatok bevonulása idején Háy olvasta be több nyelven a Kossuth Rádióban az Írószövetség „Segítsetek! Segítsetek! Segítsetek!” segélykérő üzenetét, amelyet a nemzetközi közvéleménynek célzott.

⁴⁶ Az '56-os főiskolai eseményeket részletesen felidézi Kézdi-Kovács Zsolt *Az a nap a mienk* című dokumentumfilmje, amelyben Csurka is megszólal. Csurka István az '56-os forradalom alatt a főiskolai nemzetőrség vezetője volt, emiatt fél évre a Kistarcsai Központi Internálótáborba zárták. A '56 miatt meghurcoltak főiskolai köréhez lehet még sorolni az először halálraítélt, végül börtönbe zárt Gáli Józsefet (aki előző évben végzett a dramaturg szakon), és Háy Gyulát is, mint a dramaturg tanszak vezetőjét.

⁴⁷ Gyárfás Miklós (1915–1992) József Attila-díjas író, költő, dramaturg, egyetemei tanár, forgatókönyvíró. A Főiskola legendás tanára, ahol 1953–1977 között oktatott, emellett nagyon termékeny szerző is volt, számos színdarabot, forgatókönyvet, hangjátékot és prózakötetet írt.

⁴⁸ Az *Élünk* című folyóirat szerkesztői: Abod László, Gáli József és Obersovszky Gyula. Az

De az nem a Főiskola lapja volt.

Nem a főiskoláé. De volt olyan osztálytársam, aki aktív volt, főleg a fiúk. Mann Lajcsi⁴⁹ egy fegyvert is rejtegetett, ezt mindnyájan tudtuk és nagyon féltettük őt. Arra emlékszem, hogy a házuk előtti lépcsők alá rejtette – valahogy megmentette a fegyvert, hátha szükség lesz rá. Egyszer mentem hozzá, és megmutatta, hogy nem árt, ha tudom, hogy ő hova rejti a fegyverét. De nem tudta hasznát venni. Lajcsival egyébként később is nagyon jóban maradtunk. Ő valószínűleg egy zseni volt, csak valamiért nem tudta ezt igazán megmutatni. Harminc-negyven évig írt egy darabot Magellánról,⁵⁰ és gyönyörű. Van kétszáz szereplője, szóval nem megvalósítható. Mindig nagyon oda tudta adni magát olyan dolgoknak, amikről úgy érezte, hogy neki azt meg kell csinálnia, és akkor nem számított semmi realitás. És nagyszerűen ír. Én zseniálisnak tartom, de kicsit örültnek.

A cikkek, amiket írt, a főiskolás eseményekről szóltak, vagy csak '56-ról?

értelmiségi csoport a Péterfy Sándor utcai kórház alagsorában illegálisan üzemeltett nyomdában sokszorosították a lapot. Ők szervezték az '56-os „Asszonyok tüntetését” is, amelynek felhívását a lapban jelentették meg.

⁴⁹ Mann Lajos (1931–2020) dramaturg, író, műfordító. Bíró Zsuzsa osztálytársa volt a Főiskolán, ahol '56-ban kapott diplomát, majd dolgozott a Magyar Televíziónál, a Magyar Szinkron- és Video Vállalatnál és a Pannónia Filmstúdióknál.

⁵⁰ Mann Lajos *Magellán* című drámájából megjelent részlet az *Ezredvég* folyóirat II. évfolyam, 1992/10. októberi számában: MANN Lajos, „*Magellán*”, *Ezredvég* 2, 10. sz. (1992): 20–28, legutóbb pedig az Írószövetség szervezésében 2011. márc. 30-án az író 80. születésnapja alkalmából tartottak felolvasást a dráma első felvonásából.

Csak '56-ról. Gáli József⁵¹ szerkesztette ezt az illegális lapot. Abban az időben Jóska volt a legjobb barátom, és így kerültem bele. Én valami négy-öt-hat cikket írtam, és amikor a Jóskát elfogták,⁵² a tárgyaláson mindegyiket magára vállalta, nemcsak a sajátjait, hanem az én cikkeimet is. Szóval fantasztikus ember volt.

Korábban mutatták be a Szabadsághegyet⁵³ a József Attilában, ugye?

A *Szabadsághegy* ősszel volt, október 6-án, ha jól emlékszem.

Gondolom, az is rontott a helyzetén.

Abszolút. Nagy Imre eljött a bemutatóra,⁵⁴ amire nagyon-nagyon büszkék voltunk. Egy mondatra emlékszem a darabból, hogy valamelyik szereplő azt mondta, hogy „szabadság, miniszter elvtárs, a dolgozó nép üdvözlét hozom, nagy munkában van a dolgozó

⁵¹ Gáli József (1930–1981) József Attila-díjas író és műfordító. 1955-ben diplomázott a Főiskola dramaturg szakán.

⁵² 1956. december 5-én tartóztatták le.

⁵³ A József Attila Színház 1956. okt. 6-án (Rajk László újratemetésének napján) mutatta be Gáli *Szabadsághegy* című, Rákosi személyi kultuszát bíráló drámáját (Benedek Árpád rendezésében), amelyet ekkor mindössze csak egyszer játszottak, a magyar színházi emlékezetben mégis nagyon fontossá vált. SZABÓ-SZÉKELY Ármin, „Benedek Árpád: *Szabadsághegy*”, Philther-elemzés (sajtó alatt).

⁵⁴ „[...] a demonstráció este épp a József Attila Színházban folytatódik. Szinte a temetésről mentek a meghívottak a *Szabadsághegy* premierjére. Ott volt Nagy Imre és Rajk Júlia, Donáth Ferenc és Haraszi Sándor.” LUKÁCSY András, *Felismerem-e Angyal Istvánt? Levelek fiának, Németországba* (Budapest: Magvető Kiadó, 1990), 90.

nép, forradalmat csinál”.⁵⁵ Szép darab volt, nagyon szép részekkel, és mindenki a magáénak érezte: Jóska csinálta egyedül, de mi is bábáskodtunk fölötte, és büszkék voltunk rá, hogy születik egy ilyen ellenzéki darab.

Gáli nem az önök osztályába járt, hanem egy évfolyammal följebb, ugye?
Igen, eggyel följebb járt.⁵⁶

Nekik is Háy volt az osztályfőnökük?

Nem. Nekik a Gyárfás volt. Emlékszem, Gyárfás nagyon kétségbe volt esve, amikor a Jóska pere zajlott. Szerette volna megmenteni, de nem tudta. Szimpatikusnak éreztem, hogy mennyire odavolt emiatt. Gálit életfogytiglanra ítélték, de végül csak négy vagy öt évet ült, majd szabadon engedték.⁵⁷ Amikor lecsukták, nem volt még harminc éves.⁵⁸ A siralomházban nősült. A barátai ott álltak az épület előtt kis csoportban, de nem láttunk be, csak tudtuk, hogy a Gáli Jóska most veszi feleségül a siralomházban az orvos barátnőjét, Káldor Verát⁵⁹ – akkor a felesége már a

⁵⁵ Szó szerinti idézet a darabból. GÁLI József, „Szabadsághegy”, *Színház* 22, 11. sz. (1989): drámamelléklet, 2–15.

⁵⁶ Az 1950–1955 közötti dramaturg évfolyam diplomás tagjai: Buzás Pál, Galgóczy Erzsébet, Gáli József, Glásner Magdolna, Kaskötő István, Sipos Ferenc. SZFE Anyakönyv.

⁵⁷ Gálit 1957. június 20-án halálra ítélték, majd végül tizenöt év börtönre enyhítették ezt. 1961-ben amnesztiával szabadult. 1963-ban állást kapott az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tárában.

⁵⁸ Gáli ekkor 27 éves volt.

⁵⁹ Dr. Káldor Vera orvos, 1955-től a Péterfy Sándor utcai Kórházban dolgozott – ahol Gáli részvételével működött az Élünk című lapot is szerkesztő ellenálló csoport –, a forradalom alatt segítette a sebesültek mentésében. 1956-ban Gálival együtt letartóztatták (ekkor már 9 hónapos terhes volt), három év börtönre ítélték, 1959-ben szabadult. A Tör-

kilencedik hónapban volt. Az valami örület volt. Gobbi Hilda⁶⁰ tett nagyon sokat érte. Amikor megtudtuk a halálos ítéletet, akkor többek között elrohantunk Gobbi Hildához, mert neki nagyon jó pártkapcsolatai voltak. Ő azt mondta, hogy jöjjünk vissza másnap hajnalban, valószínűleg félt, hogy valaki figyelte őt. Úgyhogy másnap hajnalban a Jóska feleségével és annak az unokatestvérével visszamentünk, és elmondtuk a Gobbinak, hogy mi a helyzet, akkor Gobbi elrohant az Aczélhoz, majd az Aczél a Kádárhoz, és aztán délre vagy délutánra ígérték, hogy kihirdetik, hogy a Jóska fellebbezésére mi a válasz, és végül azt hirdették ki, hogy elhalasztották, újabb ítélet lesz. Akik Párizsban voltak – mert az terjedt el, hogy Gálit a párizsi írok mentették meg a tiltakozásukkal⁶¹ –, azok két nappal később, Káldor Vera levelezőlapjából tudták meg, hogy mi történt. Ezen annyiszor gondolkodtam, hogy ezt valami zseninek meg kéne írnia, hogy a Gáli Jóska életének megmentéséről talán még egy csomóan hiszik azt, meghatott büszkeséggel, hogy önekik köszönhető, de nem mesélik el, nem hengeznek vele, mert ezt jobb titkolni. És lehet, hogy a Kádár vonalnál is volt valami gyorsabb.

ténelmi Igazságtétel Bizottság (TIB) egyik alapítója.

⁶⁰ Gobbi játszotta a *Szabadsághegy* egyik főszerepét (Mama) a József Attila Színházban.

⁶¹ Eörsi László Csongovai Per Olafot nevezi meg, aki Párizsban mozgósította az ottani értelmiséget EÖRSI László, „Csongovai Per Olaf”, *Beszélő* 10, 12. sz. (2005): 64, de Faludy is rögzíti a saját emlékeit:

<http://www.forrasfolyoirat.hu/ooog/faludy.html> (hozzáférés: 2020.04.15). Ez a link ma már nem él.

El tud mesélni valamit a KISZ,⁶² vagy akár annak az elődszervezete, a DISZ⁶³ működéséről? Nekem sikerült azt elkerülnöm. Arra emlékszem, hogy volt egy nagy DISZ taggyűlés, ahol a Gáli szóba került, mintha megszidták volna a Gálit, de hogy miért, azt nem tudom. Hogy mit csinált a DISZ, azt sem tudom.

Ön szerint hogy alakult ki, hogy az '56-os események során a Vas utca épülete egy központi hely lett?⁶⁴

Igen, olyan volt, mint egy főhadiszállás. A főiskolások közül egy-kettőnek volt fegyvere. A többiek csak mentek egyik helyről a másikra. Tele volt a Főiskola, emlékszem, hogy bementem, és abszolút tele volt. Olyanok is ott voltak, akik már végeztek, mint például mi, és csomóan azok közül is, akik egy-két évvel korábban diplomáztak. Később, '56 után egy-két író, például a Csukák⁶⁵ is elmentek fizikai munkát végezni, utcai vízve-

⁶² A magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) a Magyar Szocialista Munkáspárt ifjúsági szervezete volt 1957–1989 között. A KISZ feladata volt a szocialista társadalom építésének szolgálata, harc a párt célkitűzéseiért, az ifjúság kommunista szellemben való nevelése, és tevékenyen részt vettek közösségi-, kulturális- és sportprogramok szervezésében is. A főiskolai KISZ működéséről: KELEMEN Kristóf, „Színháztörténeti kutatások: A KISZ megalakulása és működése a Színház- és Filmművészeti Főiskolán”, *szinhaztortenet.hu*, hozzáférés: 2022.05.26.

https://szinhaztortenet.hu/study/-/record/display/manifestation/STD16359/fao_c686e-a08b-41d7-8876-b8e0a68fc218/solr/o/24/2/30/score/DESC

⁶³ Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ), a KISZ elődje, a Magyar Dolgozók Pártjának (MDP) ifjúsági tömegszervezete volt 1950–1957 között.

⁶⁴ Ahogy kiderült az *Az a nap a miénk* című dokumentumfilmből.

⁶⁵ Moldova György a Főiskola után, '57-ben, kazánszerelőként és a komlói szénbányában dolgozott.

zetékeket vagy kéményeket szereltek, mert demonstrálni akarták, hogy ebben a társadalomban, ami most van, csak a legaljább munkát lehet elvégezni. Olyannyira, hogy a tanárok megkeresték őket, hogy hagyják abba ezt a hülyeséget, visszaveszik őket, de még akkor is egy darabig makacsul ellenálltak.

Arra emlékszik, hogy önnek a tanári karból kik voltak még meghatározó személyek?

Háyon kívül Hegedűs Géza.⁶⁶ Más nem is, a Háyt és a Hegedűs. Legalábbis a Háyt nagyon tiszteltem. Hegedűst nem tiszteltem, hanem egyszerűen imádtam. Olyan volt, mint egy bolond gyerek. Hihetetlen. Fantasztikus. Összevissza hazudott, összevissza beszélt és közben valahogy olyan szépen elhozta nekünk a világirodalmat. Mindegy volt, hogy nem mond igazat, még ha éreztük is, hogy hazudik, olyanokat, hogy munkaszolgálatosként⁶⁷ a hómegzőn föl-le sétálva az *Oreszteia* szövegét mondta hangosan görögül. És jött a keletlegény, hogy „te mit beszélsz itt ronda zsidó” és akkor ő azt válaszolta, hogy görögül, erre a másik, hogy „dehogyan beszélsz te görögül” – és akkor előadott egy olyan történetet, amiből igazából egy árva szó nem lehetett igaz, csak az, hogy munkaszolgálatos volt szegény. És valószínűleg ő önmagának megszépítette azt az időszakot ezekkel a mesékkel. Szóval nála mindig keveredett az igazság a hazugsággal, és borzasztó jól beszélt az irodalomról. A legjellemzőbb emlékem róla, hogy beadtuk az államvizsga dolgozatot, és jött ki az épületből, én ott álltunk, és nem bírtam ki, megkérdeztem,

⁶⁶ Hegedűs Géza (1912–1999) háromszoros József Attila-díjas író, költő, színházi szakíró, kritikus, egyetemi tanár. 1945–1973 között a Főiskola művészetelméleti tanszékvezetője (ide tartozott a dramaturgi képzés is). Számos tanulmánykötete és szépirodalmi írása jelent meg.

⁶⁷ Hegedűs a második világháború alatt zsidó származása miatt előbb munkaszolgálatos lett, majd koncentrációs táborba került.

hogy elolvasta-e már. Elolvasta. S kérdeztem rémülten, hogy hogy tetszik, és hogy igazam van-e, mert valamit állítottam a dolgozatban, amiről azt hittem, hogy nagyon fontos, és akkor egy pillanatnyi szünetet tartott, majd azt mondta, hogy „hát nézd, ha te ugyanilyen okosan az ellenkezőjét írtad volna, akkor is tetszene, nem az a lényeg, hogy az igazat írtad-e, hanem hogy írtál valamit, amit jó olvasni”. És én ettől borzalmasan kiborultam, és akkor egy időre megutáltam. Mert mi az, hogy teljesen mindegy neki, hogy miről szól.

Arra emlékszik, hogy miről írta az államvizsga dolgozatot?

A *mizantró*ról, amiről bebizonyítottam, hogy az nem egy vígjáték, hanem egy *drame sérieux*, egy komoly darab. Háy adta, nem lehetett választani. Igen, hát A *mizantró*ról lehetett beszélni egy Hegedűs Gézának, neki teljesen mindegy volt, hogy én azt hittem, hogy a világ nagy felfedezését tettem. Tulajdonképpen ez is jó emlékem róla. A másik, hogy az egyik színdarabjába azt írta, hogy „a léhűtő is hasznos lehet, ha hasznos helyen hűti a leveket”,⁶⁸ és ez a két sor az én osztályomnak úgy tetszett, hogy attól kezdve minden áldott alkalommal, amikor jött órára, elmondtuk ezt neki. Annyira furcsa volt abban a légkörben ez a totális szabadság ezzel a két hülye sorral, nem tudom, miért, de úgy hatott ránk, hogy most, száz év múlva is emlékszem rá és boldoggá tesz ez a két sor. Ez is az ő linkségei közé tartozott. Nagyon-nagyon link ember volt, és nagyon édes.

Később, amikor látta, hogy a fiának⁶⁹ hogyan működött a dramaturgképzése, mennyire érezte különbözőnek azt az önkétől?

⁶⁸ Az idézet Hegedűs Géza *Mátyás király Debrecenben* című színművéből származik (Bíró Zsuzsa utólagos közlése).

⁶⁹ Kárpáti Péter, aki 1979–1983 között járt a Főiskola dramaturg szakára.

Sokkal komolyabb volt az övéké. Sokkal nehezebb és sokkal unalmasabb. Minden tanárt utáltak. Egészen más volt. Én azt az öt évet, amíg odajártam, tényleg végigröhögtem. Valami csoda volt. Minden nap történt valami, amiért könnyekig kellett mulatni – nekik pedig: jaj, de nagyon rossz volt. Viszont sokkal jobban megdolgoztatták azért őket.

Szervezettebb volt a képzésük?

Igen. Állandóan nagyon komoly dolgokat kellett írniuk. Az írás náluk is fontos volt, de a film kevésbé kapott hangsúlyt (akkor sem volt elég pénz, hogy csináljanak filmeket), ezért végül mind színházi lett.⁷⁰ Furcsa, mert nálunk a film nagy hangsúlyt kapott. De soha nem mesélt olyasmit, illetve nagyon ritkán, ami olyan igazán jó és vicces főiskolás dolog lett volna. Hogy melyikünk tanult többet, azt nem tudom.

Az elmélet és a gyakorlat aránya hasonló volt?

Náluk már több volt a gyakorlat. Én most úgy emlékszem, hogy nekik színpadra is kellett állítaniuk, amit írtak. Nálunk a gyakorlat az tulajdonképpen a két utolsó évben volt, de akkor is csak írtunk. Egyszer megkértük Háyt, hogy az egyik darabját egy kicsit hadd játszassuk el. Abból egy jelenetet csináltunk meg. Én azt hiszem egy öreg házmesterné voltam.

Ez melyik darabja volt?

Az élet hídjá. Nagyon utáltuk ezt a darabját, azért kértük. Ebben gonoszság volt.

De ő nem tudta, hogy azért.

Dehogynem. Abszolút látszott rajta, hogy tudja. De azt hiszem, hogy ő is utálta. Lehetetlen, hogy ne utálta volna – hát néhány da-

⁷⁰ Az 1983-ban diplomázott dramaturg osztály: Bognár Éva, Faragó Zsuzsa, Galgóczy Judit, Hársing Hilda Mária, Kaiser László, Kárpáti Péter, Kulcsár István, Márton Gyula, Rátky György, Szász János, Szekér András, Üveges Nóra, Zsótér Sándor. SZFE Anyakönyv.

rabja annyira jó volt –, az ő műveltségével lehetetlennek tartom. Talán, amikor írta, még azt hitte, hogy jó lesz.

Olyan előfordult, hogy vizsgaelőadásokban dolgoztak dramaturgként?

Nem. Azóta egészen más lett a Főiskola. Boldogok lettünk volna, ha lehetett volna, de nagyon messze voltunk. Nem volt pénz ilyenre.

És színházakhoz kimentek?

Igen. Engem például a Vígszínházhoz delegáltak. Azt nagyon komolyan vették. A negyedévben, de talán már a harmadévben is.

Ott dolgozott akkoriban Majoros Éva, ugye?
Úgy bizony. Olyan volt, mint a boszorkány a mesékben, ahogy közeledett, és mindig mondta, hogy „Bíró, én neked már megtanítottam”. Nem tudom, honnan vette, de ez volt a mániája, hogy ő engem tanított. Tetszett neki, hogy ő tanár.

Majoros Éva egyáltalán nem tanított a Főiskolán?

Nem, csak olyan értelemben, hogy például mondta, hogy ha önáluk kozmetikáznak, akkor csukjam be az ajtót. Nála ez is tanítás volt.

Lejegyezte: Bogya Tímea Éva